

Перспектива подальшого дослідження передбачає здійснення аналізу вокалічної та консонантної організації іншомовних слів в американській вимовній нормі в порівняльно-зіставному аспекті з британським варіантом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колесникова М.С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): Автореф. дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04 / ПГПИИЯ. – Пятигорск, 1986. – 16 с.
2. Курченко Л.М. Сучасні тенденції асиміляції англоамериканських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Т.Шевченка – К., 1994. – 21 с.
3. Никифоров Н.Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04. – Одесса, 1987.– 199 л.
4. Парашук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников): Дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04. – К., 1988. – 217 л.
5. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української мови. – К.: Наукова думка, 1970. – 272 с.
6. Слипченко Л.Д. Фонемная структура лексики английского языка: Дис. ... кандидата филол. Наук: 10.02.21. – К., 1974. – 180 с.
7. Справочник лингвистических терминов / Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова. – М.: Просвещение, 1972. – 495 с.
8. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: Дис. ... д-ра филол. Наук: 10.02.04. – М., 1986. – 425 с.
9. Bailey C.-J.N. Pronouncing foreign words in English, 2002 //http://www. Orlapubs. Com/ORLAPUBS – L/L 17. html.
10. Berg T. Stress Variation in British and American English // World Englishes. – 1999. – Vol. 18, Issue № 2. – P. 123-144.
11. Bliss A.J. A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English. – London: Routledge and Kegan Paul, 1977. – 389 p.
12. Cambridge English Pronouncing Dictionary / Originally compiled by D.Jones. – 16th ed. / Edited by P.Roach, J.Hartman and J.Setter. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 606 p.
13. Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. – 3d edn. – L.: Edward Arnold, 1980. – 352 p.
14. Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. – Revised by Alan Cruttenden. – London: Arnold, 2001. – 339 p.
15. Laver J. Principles of Phonetics. – Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1995. – 704 p.
16. Longman Pronunciation Dictionary / Compiled by J.C.Wells. – 2d impression. – Harlow: Longman, 2000. – 870 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Комар – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету економіки та права.

Наукові інтереси: проблеми фонетики та фонології англійської мови, теорії мовних контактів.

ФОНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ

Анна КИРИЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена проблемі фонологічної компетенції українських пілотів та авіадиспетчерів як складовій частині їхньої комунікативної компетенції. Запропоновано структуру фонологічної компетенції користувачів авіаційної англійської мови на сегментному рівні та описано її зміст.

The paper is dedicated to the problem of the phonological competence of Ukrainian pilots and air traffic controllers as a constituent part of their communicative competence. The structure of the phonological competence of aviation English speakers on segmental level is suggested and its contents are described.

На рубежі ХХ та ХХІ століть після авіакатастроф та аварійних ситуацій, причиною яких прямо чи опосередковано стали непорозуміння під час професійного спілкування пілотів та авіадиспетчерів, проблема мови як фактору авіаційної безпеки й комунікативна компетенція авіаперсоналу набули надзвичайної актуальності. Оскільки володіння прийомами звукового кодування та декодування лежить в основі розуміння й продукування мовлення, особлива увага в лінгвістичній підготовці пілотів та авіадиспетчерів, що беруть участь у міжнародних польотах, повинна приділятися розвитку їхніх умінь якісно оперувати іншомовним звуковим кодом [9; 10; 12].

Авіаційна англійська мова/ААМ (Aviation English) на часі є мовою-посередником (lingua franca), засобом комунікації у професійному спілкуванні авіаперсоналу під час міжнародних авіаперевезень, а відтак комунікативною складовою професійної підготовки українських пілотів та авіадиспетчерів. В аспекті теорії мовної комунікації ААМ належить до так званих «обмежених» кодів (restricted codes), які характеризуються короткими й простими, часто синтаксично незавершеними реченнями, обмеженою лексикою з прямими значеннями [7: 300], а в лінгвістичному аспекті ААМ властива сукупність фонетичних, лексичних та граматичних характеристик та особливостей їхнього функціонування. Проблема мови як фактору нерозуміння під час професійного спілкування пілотів та авіадиспетчерів була

виокремлена у працях зарубіжних вчених (Г. Емері, Д. Макмілан, Т. Тьютракул), які зробили спробу встановити та проаналізувати причини недостатньої ефективності мовного спілкування в певних випадках [9, 12, 13]. Як об'єкт сучасних лінгвістичних досліджень, ААМ ще не отримала вичерпного висвітлення, хоча з позицій теорії мовної комунікації особливості авіаційної мови як мови професійного спілкування отримали детальний опис у роботах О.В. Акімової, М.І. Солнишкіної та Т.О. Мальковської [1; 6]. Значним здобутком у вищезгаданій проблемі ААМ стали наукові розвідки експертів Міжнародної організації цивільної авіації / ІКАО, які лягли в основу вимог до володіння мовою [10]. Фонологічна компетенція як складова комунікативної компетенції та комунікативна компетенція представників немовних спеціальностей знаходились в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [2; 3; 4], однак на часі не існує досліджень проблеми фонологічної компетенції пілотів та авіадиспетчерів.

Серед лінгвістичних особливостей ААМ, особливе місце, на нашу думку, посідають фонологічні риси та їхні фонетичні реалізації, що впливає з переважно усного функціонування авіаційної англійської. Мета цієї статті полягає у визначенні структури та змісту фонологічної компетенції користувачів авіаційної англійської мови шляхом аналізу новітніх наукових розробок даної проблеми. Для цього вважаємо за необхідне з'ясувати особливості авіаційної англійської мови, визначити поняття «фонологічна компетенція», з'ясувати її місце серед інших чинників лінгвістичної підготовки пілотів та авіадиспетчерів, і описати її структуру і зміст.

Під авіаційною англійською мовою розуміємо спеціалізований пласт англійської мови, що забезпечує потреби спілкування в умовах авіаційного дискурсу. Ми погоджуємося з Г. Емері, який вважає ядром авіаційної англійської мови фразеологію радіообміну [9: 46], що є набором стандартизованих слів та фраз або чітким та лаконічним «кодом», який вживається у стандартних та надзвичайних ситуаціях і представляє дуже вузькоспеціалізований та регламентований пласт мови [9; 10; 11]. У тих випадках, коли самої лише фразеології радіообміну недостатньо, вживається розмовна англійська мова, яка повинна бути чіткою, недвозначною, не містити ідіом, сленгу й жаргону [10: 3-5].

Приблизно 80% англомовного авіаційного спілкування здійснюється мовцями, які володіють англійською як іноземною або другою мовою, а не носіями мови [3: 45]. Відомо, що неносії мови для розуміння почутого здебільшого покладаються на вимову, на відміну від носіїв мови, які під час спілкування можуть покладатися на контекст [10: 3-6]. Зважаючи на національну, етнічну й соціальну неоднорідність мовної спільноти, яка використовує англійську мову для задоволення потреб професійного спілкування в галузі авіації, фонологічна компетенція пілотів та авіадиспетчерів виступає одним з ключових факторів зрозумілості під час професійного спілкування в умовах авіаційного дискурсу.

Під *фонологічною компетенцією* користувачів ААМ розуміємо сукупність знань про фонологічні засоби мови: характерні риси артикуляційної бази англійської мови, її фонемний склад і диференційні ознаки фонем на сегментному рівні, основні особливості інтонаційної організації та їх значення на супraseгментному рівні, особливості об'єднання звуків у зв'язному мовленні, а також вміння застосовувати ці знання для продукції та рецепції усного мовлення під час професійного спілкування.

Так як оволодіння звуковим кодом іноземної мови передбачає не лише продукцію звуків мовлення, а й сприйняття їх на слух, доцільно виокремити два блоки фонологічної компетенції користувачів авіаційної англійської мови: *продуктивний* та *рецептивний*. Продуктивний блок фонологічної компетенції охоплює вміння правильно підбирати засоби (фонемні та інтонемні) для вираження необхідного змісту. Рецептивний компонент фонологічної компетенції полягає у співвіднесенні акустичної інформації, отриманої від співрозмовника, з певними значеннями.

З огляду на те, що звукова сторона мови охоплює дві підсистеми: сегментну та супraseгментну, доцільно виокремити їх і у фонологічній компетенції користувачів ААМ. Зараз розглянемо сегментний рівень.

На нашу думку, фонологічна компетенція на сегментному рівні включає такі компоненти: 1) знання про артикуляційну базу англійської мови; 2) знання про звукові одиниці мови – фонем, та їхні дистинктивні ознаки; 3) знання про коартикуляційні явища, що мають місце при зв'язному мовленні.

З огляду на те, що для правильного відтворення звуків важливо знати не лише, які рухи потрібні для їх безпосереднього продукування, а й положення органів артикуляційного апарату, які їм передують, важливою частиною фонологічної компетенції користувачів ААМ є знання про артикуляційну базу англійської мови. Під артикуляційною базою розуміємо артикуляційні установки органів мовлення в стані потенційної готовності до артикуляції [5: 282].

Характерними рисами англійської вимови, що залежать від артикуляційної бази англійської мови і відсутні в українській вимові є: 1) зсув артикуляції голосних звуків до середини ротової порожнини, що забезпечується відтягнутістю язика та його розташуванням глибоко у ротовій порожнині; 2) відсутність лабіалізації та випинання губ, що досягається шляхом більшої напруженості м'язів губ; 3) апікально-альвеолярна артикуляція приголосних, у зв'язку з якою у стані потенційної готовності до артикуляції кінчик язика злегка загинається догори; 4) відсутність палаталізації, передумовою чого є те, що язик у своїй середній частині лежить плоско; 5) аспірація глухих вибухових приголосних, що забезпечується більшою напруженістю фонаційного дихання [5: 282-283].

Зважаючи на те, що ситуації спілкування в авіаційному дискурсі часто вимагають від учасників використання більше, ніж однієї мови, знання про відмінності між артикуляційними базами англійської та української мов має велике значення для здійснення ефективної комунікації між пілотами та авіадиспетчерами, яким доводиться працювати за умов частого переключення кодів (code switching), під яким ми розуміємо звичне переключення з однієї мови на іншу в ситуації білінгвізму чи мультілінгвізму під час однієї розмови [12: 42].

Знання про фонем та їх дистинктивні ознаки можна умовно поділити на дві частини (див. Схему 1):

1. Знання, необхідні для продукції голосних фонем. Важливе місце серед цих знань посідає усвідомлення того, що стійкість артикуляції та тривалість звучання є дистинктивними ознаками англійських фонем. Неврахування довготи фонем при її озвученні або заміна дифтонга монофтонгом можуть спричинити нерозуміння повідомлення.

2. Знання, необхідні для продукції приголосних фонем. Ці знання доцільно поділити на три групи:

– знання про фонем англійської мови, які не мають відповідників в українській мові:

[ʈ] ↗ [ɒ] ↗ [w] ↗ [ŋ] та ін. Ці знання складають ядро фонологічної компетенції на сегментному рівні, оскільки є передумовою правильного кодування висловлювання і його зрозумілості для співрозмовника.

– знання про фонем англійської мови, що в цілому збігаються за дистинктивними ознаками з українськими, але відрізняються від них за певними суттєвими характеристиками, які, однак, не мають смислорозрізняльної функції. Це такі фонем як [p] ↗ [t] ↗ [d] ↗ [s] ↗ [z] та ін. Неврахування специфічних особливостей таких фонем призводить до появи вимовного акценту, але не перешкоджає загальному розумінню.

– знання про фонем англійської мови, які є максимально наближеними до фонем української мови: [b] ↗ [m] ↗ [f] ↗ [v] тощо. Заміна цих фонем українськими відповідниками майже не сприймається на слух і не впливає на якість висловлювання.

Оскільки під час зв'язного мовлення звуки вживаються не ізольовано, а взаємодіючи, впливають один на одного, самих лише знань про артикуляційну базу та про фонем з їхніми дистинктивними ознаками не достатньо для ефективного використання звукового коду. В результаті взаємодії між голосними та приголосними, а також у межах кожного класу, виникають такі процеси, як асиміляція, акомодация, редукція голосних та елізія [8: 71].

Асиміляція є явищем уподібнення одного звуку іншому. Вона відбувається між звуками одного типу – голосними чи приголосними. У разі, якщо звук, що асимілюється, повністю співпадає з тим, якому він уподібнюється, асиміляція є повною. Якщо ж змінюється лише декілька ознак звуку, що асимілюється, асиміляція є неповною. Розрізняють асиміляцію за місцем творення, за способом творення, за роботою голосових зв'язок, за органом мовлення тощо [8: 73-75]. Наприклад, при вимові *at the* [æt ðə] альвеолярний [t] під впливом наступного міжзубного [ð] втрапить ознаку альвеолярності й набуде ознаку дентальності. Асиміляції за способом творення має місце у прикладі: *request push-back* де перший з двох суміжних проривних звуків ([t] і [p]) втрачає свій прорив.

Редукція – це кількісне чи якісне послаблення голосного в ненаголошеній позиції [8: 71]. Наприклад, у словах *contact* [ˈkɒntækt] – *contact* [kənˈtækt] голосний [ɒ] якісно редукується до нейтрального голосного [ə].

Елізія – повна втрата голосного чи приголосного звуку [8: 77]. Наприклад у фразі *stand by* альвеолярний проривний [d] при швидкому мовленні може втрачатися – [ˈstændbaɪ].

У зв'язку з тим, що користувачами ААМ є переважно неносії англійської мови, а також враховуючи відсутність жорстких вимовних норм в авіаційній англійській мові, неабиякого значення набуває рецептивний блок фонологічної компетенції користувачів авіаційної англійської мови. Для ефективного спілкування в умовах авіаційного дискурсу він повинен значно перевищувати за об'ємом продуктивний, оскільки в мовленні іншого мовця одна фонема чи інтонаема може заміщуватися іншою або набувати ознак, які їй невластиві.

Рецептивний блок фонологічної компетенції можна поділити на три частини (див. Схему 1):

1. Знання про нормативні дистинктивні ознаки фонем. За допомогою цих знань пілот чи авіадиспетчер може сприйняти та зрозуміти мовлення мовця, який володіє нормативною вимовою.

2. Знання про риси, яких можуть набувати фонемі в умовах акцентної вимови. У цьому випадку специфічна ознака накладається на притаманні фонемі ознаки або ж заміщує певну ознаку, яка не виконує смислорозрізнавальну функцію в англійській мові. Наприклад, при палаталізації приголосних до їх звичайних акустичних характеристик додається характеристика «палаталізований». Якщо англійський /t/ в акцентній вимові замінюється на український /т/, то залишаються усі ознаки англійської фонемі за винятком ознаки «альвеолярний», яка заміщується ознакою «зубний».

3. Знання про можливі варіанти заміни однієї фонемі іншою. У процесі професійного спілкування неносіїв ААМ деякі слова можуть модифікуватися в результаті заміни однієї фонемі на іншу. Але така заміна, хоча й утруднює сприймання, однак не перешкоджає загальному розумінню змісту слова. Так, маючи труднощі із озвученням фонемі [æ], неносій мови може замінити її на [A]. В результаті цього слово *altitude*, нормативною вимовою якого є [ˈæltɪtjuːd], змінює свою звукову форму на [ˈAɪltɪtjuːd]. Така вимова не є коректною/нормативною, вона не змінює значення слова, а отже, відповідає критерію взаємна зрозумілість.

Враховуючи те, що користувачами авіаційної англійської мови є представники багатьох мовних спільнот, акцентних особливостей їхньої вимови та варіантів можливих модифікацій може бути безліч. Це зумовлює ключове значення знань про суттєві риси акцентної вимови та можливі модифікації у правильному розумінні висловлювання, що, в свою чергу, є передумовою ефективного спілкування в умовах авіаційного дискурсу.

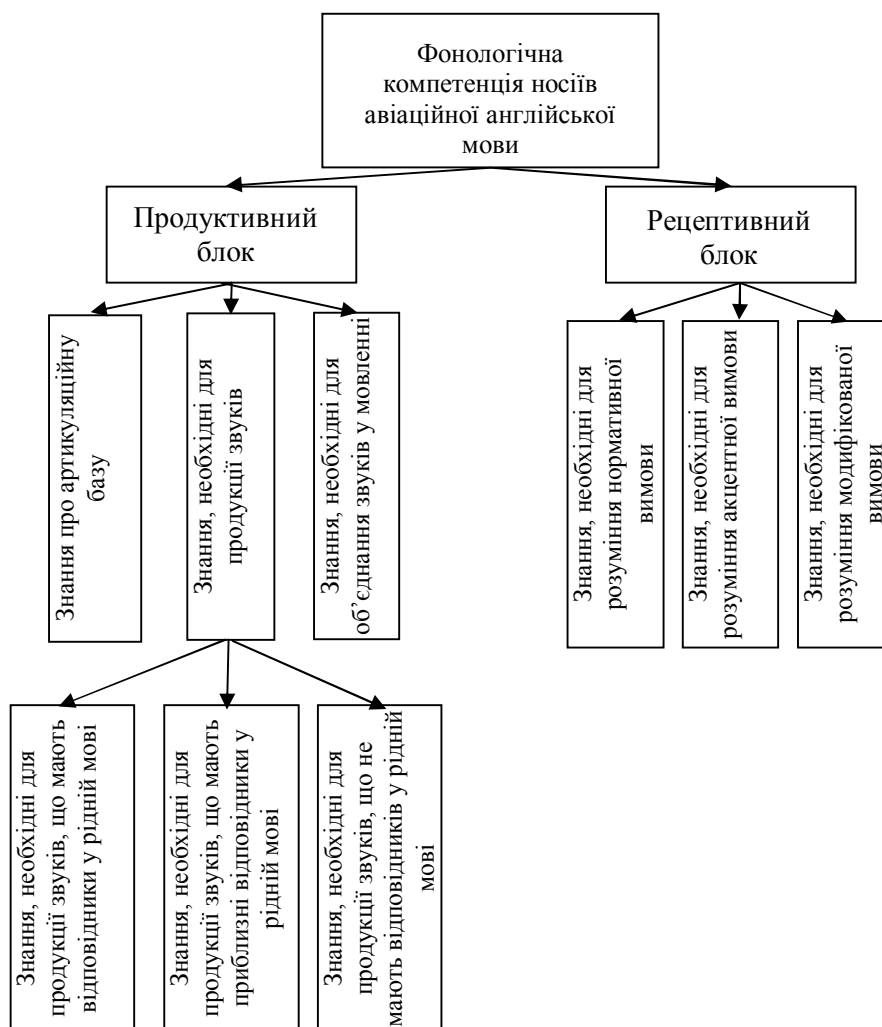

Схема 1. Фонологічна компетенція користувачів авіаційної англійської мови (сегментний рівень)

Отже, фонологічна компетенція є важливою складовою комунікативної компетенції пілотів та авіадиспетчерів. Особливо важливе значення має її сегментний рівень, який в свою чергу поділяється на продуктивний та рецептивний компоненти. У кількісному відношенні рецептивний компонент значно перевищує продуктивний, що зумовлюється використанням авіаційної англійської мови здебільшого носіями мови.

До перспективних напрямів дослідження проблеми є вивчення супrasegmentного рівня фонологічної компетенції, а також дослідження фонетичної компетенції користувачів авіаційної англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акімова О.В., Солнышкина М.И. Типология дискурса в профессиональной коммуникации // Актуальные проблемы теории коммуникации. – Сборник научных трудов. – СПб. – Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 253-270.
2. Загальноєвропейські рекомендації у мовній освіті: вивчення, викладання, оцінювання. Відділ сучасних мов, Страсбург. – К.: Ленвіт, 2003. – 262 с.
3. Клушина Н.П., Гончарова Н.Л. Иноязычная фонетико-фонологическая компетенция лингвистов-переводчиков и специалистов по межкультурному общению // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. №4 (8). – Ставрополь: Изд-во ГОУВПО «Северо-Кавказский государственный технический университет», 2006. – С. 42-45.
4. Козак С.В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Південноукраїнський державний педагогічний університет (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2001. – 20 с.
5. Кочубей В.Ю. Фонологічні та фонетичні особливості залишкового вимовного акценту в англійському мовленні українців // Наукові записки. – Випуск 59. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 278-287
6. Мальковская Т.А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : Дис. ... канд. филол. наук. – Пятигорск, 2004. – 163 с.

7. Маслиева О.В. Ограниченный и развернутый коды языка, их возможности и роль в развитии мышления человека // Философский век. Альманах. Вып. 22. Науки о человеке в современном мире. Часть 2 / Отв. редакторы Т.В. Артемьева, М.И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002. – С. 300-304.
8. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005, – 31 с.
9. Соколова М.А., Гинтовт К.П., Тихонова И.С., Тихонова Р.М. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Владос, 1996. – 286 с.
10. Emery H.. Plane English, Plain English // English Teaching Professional. – 2008. – №56. – С. 46-47.
11. ICAO Manual on the Implementation of ICAO Language proficiency Requirements (Doc 9835 AN/42), 2004.
12. ICAO Procedures for Air Navigation Services: Air Traffic Management (Doc 4444 ATM/504), 2001.
13. McMillan D. "Say again?" Miscommunications in Air Traffic Control. – Queensland: Queensland University of Technology, 1998. – 60 с.
14. Tiewtrakul T. Analysis of Approach Controller–Pilot Communications. – Cranfield: Cranfield University, 2007. – 95 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Кириченко – викладач кафедри іноземних мов Державної льотної академії.

Наукові інтереси: англійське авіаційне мовлення у фонологічному та фонетичному аспектах.

ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ ТА ЇХНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІЙНОЇ ОЗНАКИ "УЧАСТЬ ГОЛОСОВИХ ЗВ'ЯЗОК" У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ

Олександр РУДКІВСЬКИЙ (Київ, Україна)

Стаття присвячена проблемі варіативності ступеню прояву диференційної ознаки "участь голосових зв'язок" німецьких приголосних у синхронічному аспекті. Автор описує, чи залишаються зазначена диференційна ознака у різних класах приголосних стабільною та які модифікаційні процеси приголосних спостерігаються у спонтанному мовленні сучасної німецької мови.

The article is concerned with the problem of degree variation of the German consonants distinctive feature "participation of vocal cords" in a synchronical aspect. The author describes whether the mentioned distinctive features remains being stable in different consonant classes and which modification processes of consonants are observed in spontaneous speech in the modern German language.

Прояв ступеню стабільності диференційних ознак німецьких приголосних становить особливу **проблему**, котру мають вирішити фонологи на сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістики [6; 5; 7]. Система мови містить прості та складні одиниці, що розрізняють, об'єднують, і розділяють або виділяють різні значущі одиниці. "Кожна розрізнявальна ознака становить вибір між двома членами протиставлення, в основі якого лежить специфічна диференціююча властивість, відмінна від властивостей, котрі лежать в основі інших протиставлень". Критерієм оцінювання мовних змін слугує встановлення ступеня прояву розрізнявальних ознак приголосних фонем. Варіативність тієї чи іншої диференційної ознаки показує, в яких місцях система має свої слабкі місця, де активізується механізм модифікацій, в результаті чого відповідна фонема може втратити свій фонемний статус або бути представленою варіантами інших фонем.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю перевірки ступеню стабільності прояву розрізнявальних ознак приголосних фонем й можливості зникнення старих зв'язків у системі мови та виникнення нових, що неодноразово наголошувалося у працях вітчизняних фонологів [1: 7]. Диференційні ознаки німецьких приголосних фонем характеризуються різним ступенем їхнього прояву у спонтанному мовленні. Щоб встановити, котрій з розрізнявальних ознак притаманна найбільша варіативність, потрібно проаналізувати характер вираження кожної з них окремо у виділених підгрупах системи приголосних фонем.

Проведене експериментальне дослідження мало за **мету** встановлення ступеню стабільності й варіювання прояву диференційної ознаки "участь голосових зв'язок" німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні.

Диференційна ознака "участь голосових зв'язок/ напруженість" найбільш повно (93%) проявляється в алофонах африкат / p^h /, / t^h /, / k^h /, носових /m/, / n^h /, /n/ та бокової фонемою /l/ (89%) (див. Рис. 1.). Алофони щілинних фонем /f/, / v^h /, /v/, /s/, /h/, /z/, / z^h /, /x/, /j/, / ç^h /, /r/ зазнають певного послаблення (87%). Найбільшою нестабільністю характеризуються варіанти зімкнених фонем – стабільність прояву даної диференційної ознаки характерна лише для 53% від всієї кількості їхніх алофонів.